

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
Qo'g'irchoq teatri rejissyorligi magistranti
E-mail: alievanaazokat31@gmail.com

**“SEHRLANGAN SHAHZODA” BADIY-DRAMATURGIK
XUSUSIYATLARI VA UNING SAHNAVIY TALQINI
(QORAQALPOQ QO'G'IRCHOQ TEATRI MISOLIDA)**

Annotatsiya. Mazkur maqolada M.Ashurovaning “Sehrlangan shahzoda” pyesasining badiiy-dramaturgik tuzilishi hamda uning rejissyor, dotsent A.Abdusalilov tomonidan Qoraqalpoq qo'g'irchoq teatridagi sahnaviy talqini chuqur ilmiy asosda tahlil qilinadi. Asarning g'oyaviy mazmuni, konflikt tizimi, obrazlar evolyutsiyasi va ramziy qatlamlari yoritilib, rejissyorlik yechimlari, rang va yorug'lik dramaturgiyasi, mizansahna va qo'g'irchoq hamda jonli aktyor uyg'unligi kompleks tarzda o'rganiladi. Spektaklning bolalar tarbiyasidagi o'rni va zamonaviy qo'g'irchoq teatri rivojidadagi ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: qo'g'irchoq teatri, dramaturgiya, sahnaviy talqin, ekologik tarbiya, ramziylik, mizansahna, rejissura.

**THE ARTISTIC AND DRAMATURGICAL FEATURES OF “THE
ENCHANTED PRINCE” AND ITS STAGE INTERPRETATION (ON THE
EXAMPLE OF THE KARAKALPAK PUPPET THEATRE)**

Abstract. This article provides an in-depth scientific analysis of the artistic and dramaturgical structure of M. Ashurova's play “The Enchanted Prince” as well as its stage interpretation at the Karakalpak Puppet Theatre directed by Associate Professor A. Abduhalilov. The study examines the ideological content of the work, the system of conflicts, character evolution, and symbolic layers. It also comprehensively explores directing solutions, color and lighting dramaturgy, mise-en-scène, and the interaction between puppets and live actors. The educational significance of the performance for children and its role in the development of contemporary puppet theatre are substantiated.

Keywords: *puppet theatre, dramaturgy, stage interpretation, ecological education, symbolism, mise-en-scène, directing.*

Zamonaviy teatr san'atida qo'g'irchoq teatri alohida yo'nalish sifatida nafaqat estetik, balki pedagogik va ijtimoiy funksiyani ham bajaradi. Ayniqsa, bolalar auditoriyasiga mo'ljallangan spektakllarda badiiy ifoda vositalari orqali murakkab ijtimoiy va axloqiy g'oyalarni sodda va obrazli shaklda yetkazish dolzarb vazifalardan biridir.

“Teatrlarga mehr uyg'otish ishini bolalar o'rtasida boshlash katta ahamiyatga ega. Ular sahnadagi voqealar tufayli fikrlashga, xulosalar chiqarishga o'rganadilar. Teatr bola uchun yaxshi sirdosh, maslahatchiga aylanadi” [1, 45-b].

Maryam Ashurovaning “Sehrlangan shahzoda” pyesasi ana shunday asarlardan biri bo'lib, unda inson va tabiat o'rtasidagi muvozanat, ekologik ong, axloqiy poklanish masalalari ko'tarilgan. Mazkur pyesaning Qoraqalpoq qo'g'irchoq teatrida rejissyor, dotsent A'zamjon Abduxalilov tomonidan sahnalashtirilgan talqini ushbu g'oyalarni sahnaviy vositalar orqali chuqur ochib berishga xizmat qiladi.

Qo'g'irchoq teatri dramaturgiyasi an'anaviy dramatik teatr dramaturgiyasidan bir qator xususiyatlari bilan farq qiladi. Bu yerda obrazlar

ko'proq ramziy, voqealar esa shartli ifodalanadi. Qo'g'irchoq teatri real hayotning nusxasi emas, balki uning badiiy modelidir. Qo'g'irchoq teatrida: obrazlar soddalashtiriladi, ammo ramziy ma'noga ega bo'ladi, harakat plastika orqali ifodalanadi, vizual ifoda (rang, shakl, yorug'lik) asosiy vositaga aylanadi. "Qo'g'irchoq teatr san'atining o'ziga xosligini anglagan mutaxassis – u rejissyor bo'lsin yoki aktyor, teatr bezakchisi yoki kompozitor, nurlar bo'yicha tasvirchi yoki ovoz operatorlari spektakl sahna obrazini, qahramonlar obrazlarini yaratishda aniq yo'llarni topa oladi" [2, 19-b].

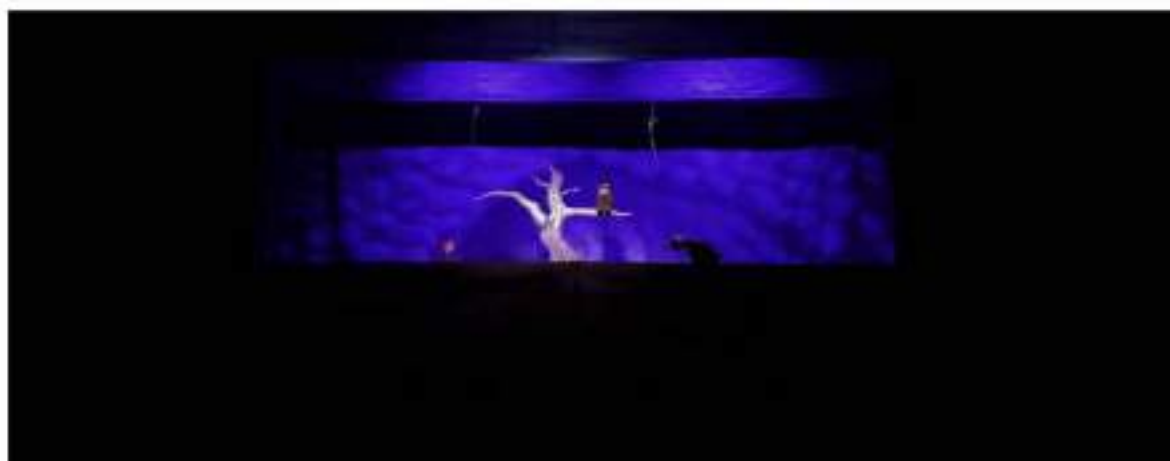
Shu nuqtai nazardan "Sehrlangan shahzoda" spektakli qo'g'irchoq dramaturgiyasining barcha asosiy xususiyatlarini o'zida mujassam etadi.

"Tanlangan asarning g'oyasi yorqin, syujeti ixcham, tushunarli, hatto kattalar uchun ham juda qiziq bo'lishi shart. Qo'g'irchoq teatri so'zamollikni ko'tarmaydi, g'oyani ochuvchi qiziq voqealar tomoshabin ko'z oldida sodir bo'lishini yoqtiradi". Asarning markaziy g'oyasi – insonning tabiatga bo'lgan munosabati va uning oqibatlaridir. Suv hayot manbai sifatida asosiy semantik markazni tashkil etadi. Qudug' esa hayotiy energiya va tabiat muvozanatining timsolidir [3, 84-b].

Shahzoda obrazi evolyutsiyasi dinamik xarakterga ega. Bu evolyutsiya asarning dramatik asosini tashkil etadi. "Shahzoda – Qarg'a – Inson" metamorfozasi: axloqiy tarbiyada qahramonning tashqi ko'rinishi o'zgarishi bolalar uchun eng kuchli pedagogik elementdir. Qahramon evolyutsiyasi murakkab

psixologik yo'lni bosib o'tadi: u dastlab beparvo va shafqatsiz hukmdor, so'ngra jazoga uchragan mavjudot, undan keyin iztirob chekayotgan shaxs, oxir-oqibat xatolarini anglab yetgan va ibratli qahramonga aylanadi. Shahzodaning tabiatga nisbatan shafqatsizligi uni jazoga olib keladi. Bu jarayon orqali asarda ekologik va axloqiy muammo uyg'un holda ochib beriladi.

Asarda ramzlar tizimi muhim ahamiyatga ega: misol uchun, ramziy ma'noda suv – hayot manbai sifatida, quduq – tabiat muvozanati va hayotiy energiya timsoli (markazi) sifatida talqin qilinadi, qarg'a – jazolanish, tikanzor – vayronagarchilik, yashil o'rmon – uyg'unlik. Bu ramzlar sahnada vizual ifoda orqali kuchaytiriladi. Rejissyor quduqni markaziy mizansahna qilib tanlagan va barcha dramatik harakatlar aynan shu nuqta atrofida rivojlanib, kompozitsiyani mustahkamlaydi.

Rejissyor, dotsent A'zamjon Abduxalilov spektaklning g'oyaviy asosini to'liq anglagan holda, uni sodda, lekin chuqur mazmunli sahna tilida talqin "Rejissyor asarning mohiyatini to'g'ri anglash, ijodkorlarning qobiliyatini aniq baholish barobarida bolalarning rangin dunyosining xususiyatlarini ham hisobga olishi kerak. Bolalar tomosha jarayonida ham zavqlanishi, ham o'rganishi, ham aqlan va ma'nan rivojlanishi uchun qiziqarli spektakllar qo'yilishi lozim. Yosh tomoshabin estetik olamini to'g'ri shakllantirishda qo'g'irchoq teatrlarining mas'uliyati nihoyatda katta. Chunki bola qo'g'irchoqlar orqali millat, Vatan, inson haqidagi dastlabki tasavvurlarini shakllantiradi, uning ma'naviy olami qo'g'irchoqlar orqali shakllanadi" [4, 48-b]. Ushbu spektaklda rejissyorlik yondashuvi quyidagilarda namoyon bo'ladi: shartlilikka asoslangan sahna tili, ramziy ifodaning ustuvorligi, bolalar auditoriyasiga mos soddalik, sahna bezagi va makon dramaturgiyasi. Spektakl makoni ikki asosiy qarama-qarshilik asosida qurilgan. Yashil va jonli o'rmon, qurigan va halokatga uchragan makon. Bu qarama-qarshilik dramaturgik rivojga xizmat qiladi. Rang va yorug'lik dramaturgiyasi orqali sahnada quyidagi o'zgarishlar beriladi: yashil – hayot va uyg'unlik, qizil – halokat, binafsha – iztirob. Bu rang almashinuvi qahramon ichki holatini ifodalaydi.

"Sahnaning haqiqiy egasi bu aktyor. Shu sabab asarning ichki va tashqi ma'nolarini qunt bilan egallab olmog'i, o'zi ijro etayotgan obrazda yashamog'i lozim" [5, 120-b]. Spektaklda tabiat shunchaki fon emas, balki jonli, his qiladigan va o'zini himoya qila oladigan obraz O'rmon Parisi, gapiradigan daraxtlar sifatida namoyon bo'ladi. Spektaklning vizual va estetik yutuqlaridan yana biri – bu sahnada jonli aktyor O'rmon Parisi va qo'g'irchoqlarning bir-birini harakatlanishidir. Bu ikki qatlam sahnada parallel mavjud bo'lib, tomoshabinga boy estetik tajriba beradi.

Quduq markaziy mizansahna sifatida tanlangan. Barcha dramatik harakatlar shu nuqta atrofida rivojlanadi. Bu esa spektakl kompozitsiyasini mustahkamlaydi. Bolalar Shahzodaning tabiatga yetkazgan zarari (daraxtlarni kesish, suvni

ifloslantirish) qanday qilib uning o'ziga "qarg'ish" (jazo) bo'lib qaytganini ko'radilar.

Bu esa yosh tomoshabinda "Tabiatga nima qilsang, o'zingga qaytadi" degan hayotiy xulosani shakllantiradi. An'anaviy ta'limda tabiatni asrash ko'pincha quruq faktlar orqali o'rgatilsa, "Sehrlangan shahzoda" spektakli buni emotsional tajriba orqali amalga oshiradi. Asarning pedagogik cho'qqisi – xatoni tan olish va uni tuzatish imkoniyati borligidir. Shahzodaning qayta insonga aylanishi uchun u tabiatdan uzr so'rashi va uni qayta tiklashi kerak. Bu bolalarda mas'uliyat hissini tarbiyalaydi. Shahzoda chiroyli bo'lganida qalbi xunuk edi, qarg'aga aylanganda esa uning qalbi "tozalana" boshlaydi. Bu orqali bolalarga haqiqiy go'zallik tashqi ko'rinishda emas, balki amal va niyatda ekanligi uqtiriladi. "Sehrlangan shahzoda" spektakli shunchaki sahna asari emas, balki kuchli tarbiyaviy-pedagogik vosita vazifasini ham o'taydi. U yosh tomoshabinlarda tabiatga hurmat, rahm-shafqat, ekologik mas'uliyat va teran ongni shakllantirishda muhim o'ringa ega. "Sehrlangan shahzoda" pyesasi va uning sahnaviy talqini qo'g'irchoq teatri san'atining zamonaviy rivojlanishidagi muhim namunadir. "Odatda aktyorlar qo'g'irchoq teatrida yangi pyesa yoki rassom eskizi qabul qilinganda bu bizning yo'nalish yoki bizning yo'nalish emas deb baholashadi. Ba'zida esa bu – qo'g'irchoqniki yoki qo'g'irchoq teatriga mansub emas deya muhokama qilishadi" [6, 3-b]. M.Ashurovaning "Sehrlangan shahzoda" pyesasi o'zining tarbiyaviy, badiiy – dramatik jihatdan boy uzilganligi tufayli, nafaqat qo'g'irchoq teatri

sahnasi uchun balki, Respublikaning barcha yosh tomoshabinlarga mo'ljallangan teatrlarida zaruriy repertuar o'rnida qo'llanilishi maqsadga muvofiqdir.

Qoraqalpoq qo'g'irchoq teatrida rejissyor, dotsent A'zamjon Abduxalilov tomonidan sahnalashtirilgan "Sehrlangan shahzoda" spektakli badiiy jihatdan mukammal, sahnaviy jihatdan puxta va tarbiyaviy jihatdan yuqori ahamiyatga ega asar sifatida baholanadi. Mazkur spektakl qo'g'irchoq teatrining imkoniyatlarini to'liq namoyon etgan holda, zamonaviy bolalar teatrining yorqin namunasi sifatida e'tirof etilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sayfullayev B., Mamatqosimov J. *Aktyorlik mahorati*. – Toshkent: O'zbekiston Davlat san'at va madaniyat instituti, 2012. – 200 b.
2. Korolev M. *Искусство театра кукол*. – Ленинград: Искусство, 1973. – 108 с.
3. Qodirov M., Qodirova S. *Qo'g'irchoq teatri tarixi*. – Toshkent: Talqin, 2006. – 180 b.
4. Ashurova M. *Rejissura va qo'g'irchoq teatrlari // Teatr jurnali*, 2021. – №3. – B. 17–21.
5. Ashurova M. *Aktyorlik mahorati*. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2021. – 210 b.
6. Usmonov R. *Rejissura*. – Toshkent: Fan, 1997. – 160 b.
7. Ikromov H. *Davr va teatr*. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2009. – 200 b.
8. Ikromov H. *Respublika qo'g'irchoq teatrlari: repertuar, rejissura, aktyor ijrosi // Teatr va yosh avlod*, 2012.
9. Yo'ldoshev T. *Qo'g'irchoq teatri san'atining o'ziga xosligi, hozirgi kundagi o'rnini va muammolari // Teatr va yosh avlod*, 2012.
10. Abduxalilov A. *Qo'g'irchoq teatri rejissurasi*. – Toshkent: ART Press, 2020. – 120 b.